

VIRTUS

28 | 2021

Christiaan Engberts

Het (on)volkomen geleerdenleven van Christiaan Snouck Hurgronje

174

Wim van den Doel, *Snouck. Het volkomen geleerdenleven van Christiaan Snouck Hurgronje* (Amsterdam: Prometheus, 2021, 624 p., ill.)

Het leven van Christiaan Snouck Hurgronje (1857-1936) – Snouck voor vrienden of collega's – verdient om meerdere redenen een zorgvuldig onderzochte en nauwkeurig geannoteerde biografie. Om te beginnen heeft hij als wetenschapper een indrukwekkende reputatie als arabist, als islamkenner en vooral als deskundige op het gebied van de talen en culturen van voormalig Nederlands-Indië. Daarnaast nodigt zijn betrokkenheid bij vijftig jaar koloniaal beleid – van de jaren 1880 tot in de jaren 1930 – uit tot reflectie op een controversiële periode in de Nederlandse geschiedenis. Tenslotte leent Snoucks leven zich ook voor een spannend en leesbaar boek over het avontuurlijk bestaan van een getalenteerde jonge wetenschapper die een bijzondere studiereis naar Mekka onderneemt om vervolgens zijn wetenschappelijke carrière op de lange baan te schuiven om de Nederlandse koloniale overheid van advies te voorzien in haar strijd tegen lokaal gewapend verzet.

Wim van den Doel heeft hiervoor de geschikte achtergrond. Sinds zijn aanstelling als hoogleraar Algemene Geschiedenis aan de Universiteit Leiden heeft hij veelvuldig gepubliceerd over het Nederlandse koloniale verleden. In *Snouck. Het volkomen geleerdenleven van Christiaan Snouck Hurgronje* heeft Van den Doel echter niet alleen oog voor de episodes uit Snoucks leven die zich in Nederlands-Indië afspelen. Zijn boek bevat ook hoofdstukken waarin hij uitvoerig ingaat op Snoucks jeugd en zijn bedaagdere jaren als hoogleraar Arabisch aan de Leidse universiteit. De grondigheid waarmee hij zijn onderzoek heeft uitgevoerd, blijkt ook uit de brede selectie van primaire bronnen waarnaar in het uitgebreide

notenapparaat wordt verwezen. Van den Doel heeft zichtbaar veel tijd en moeite besteed aan het doorspitten van zowel Snoucks persoonlijke briefwisselingen als aan het uitpluizen van de archieven van het voormalige Ministerie van Koloniën en het Ministerie van Buitenlandse Zaken. In deze compleetheid en grondigheid ligt de grootste kracht van deze studie. Snoucks levensloop is niet eerder zo uitvoerig en overzichtelijk beschreven.

De totstandkoming van deze vuistdikke biografie is geen geringe prestatie. Het eenvoudige gegeven dat de belangwekkende ontwikkelingen in Snoucks leven zich in verschillende landen afspeelden, is op zichzelf al een fikse uitdaging voor een biograaf. Een goed begrip van Snoucks levensloop wordt echter nog verder bemoeilijkt door het feit dat hij grote delen van zijn persoonlijke en professionele leven heeft weten te onttrekken aan de openbaarheid. Als adviseur van de Nederlandse overheid op Java woonde hij bijvoorbeeld op afstand van zijn Nederlandse collega's. Dit stelde hem in staat om een grotendeels verborgen leven op te bouwen. Zo trouwde hij met een Javaanse vrouw en verwerkte hij bovendien kinderen bij meerdere Javaanse vrouwen zonder dat zijn landgenoten op Java hiervan op de hoogte waren. Het hielp hem daarnaast om op discrete wijze persoonlijke relaties te onderhouden met lokale informanten. Dankzij hen beschikte Snouck over informatie waartoe andere vertegenwoordigers van het koloniaal regime geen toegang hadden en was hij in staat om zich te presenteren als een onmisbare schakel binnen het koloniale bestuur.

Het levensverhaal van Snouck begint echter in het Brabantse Oosterhout. Hij kwam ter wereld in 1857 als zoon van jhr. Jacob Julius Snouck Hurgronje (1812-1870), oud-predikant uit een adellijk geslacht, en Anna Maria de Visser (1820-1892), met wie deze na een langdurige buitenechtelijke relatie en het overlijden van zijn eerste echtgenote in het huwelijk was getreden in 1855. Dit tweede huwelijk was een frisse start voor Jacob Snouck Hurgronje. Zijn adellijke komaf speelde in zijn verdere leven een beperkte rol. De financiële onafhankelijkheid, mogelijk gemaakt door een aanzienlijke erfenis, vergemakkelijkte het leven van zijn nieuwe gezin echter wel. De jonge Snouck bleek een snelle leerling te zijn en na een voorspoedige middelbare schoolcarrière verhuisde het gezin naar Leiden, zodat hij daar godgeleerdheid kon studeren. Als theoloog in spe volgde Snouck colleges in Semitische talen bij hoogleraar Arabisch Michael Jan de Goeje (1836-1909). Deze colleges vielen zo bij hem in de smaak dat hij de theologie vaarwel zegde en de overstap maakte naar Semitische letterkunde. Na het behalen van zijn doctoraat in deze discipline besloot Snouck zijn studie voort te zetten in Straatsburg, waar de vooraanstaande semitist Theodor Nöldeke (1836-1930) onderwijs gaf. Snouck en Nöldeke bleven tot het overlijden van de laatste goede vrienden.

Een belangrijk verschil tussen Snouck en zijn leermeesters is dat Snouck geen genoegen wilde nemen met de studie van oude teksten. Hij wilde zelf naar het Midden-Oosten reizen om zich daar de eigentijdse taal en cultuur eigen te maken. In 1884 vertrok hij naar Djeddah, de haven waar pelgrims uit Nederlands-Indië op het Arabisch schiereiland aankwamen. Op initiatief van de plaatselijke Nederlandse consul deed hij onderzoek naar de religieuze en politieke gezindheid onder deze pelgrims. Al snel wilde hij ook Mekka bezoeken. Deze stad was echter enkel toegankelijk voor moslims. Ondanks de twijfels van Nöldeke en De Goeje bekeerde Snouck zich daarom in het geheim tot de islam. In het voorjaar van 1885 lukte het hem om daadwerkelijk enkele maanden in de heilige stad te verblijven. De boeken die hij na

terugkomst schreef over de geschiedenis en het eigentijdse karakter van Mekka bevestigden zijn reputatie als briljant wetenschapper.

Terwijl De Goeje in Leiden alles in het werk stelde om een passende universitaire positie te regelen voor zijn beste student, maakte Snouck ondertussen heel andere plannen. Hij hoopte spoedig af te kunnen reizen naar Nederlands-Indië, het thuisland van de pelgrims die hij in Djeddah had gesproken en gefotografeerd. Dit bleek al snel mogelijk. De koloniale overheid in Nederlands-Indië stuitte in de late jaren 1880 op steeds meer gewapend verzet van de bevolking op de verschillende eilanden van de archipel. De Nederlandse bestuurders en legerleiding erkenden het potentiële nut van wetenschappelijk onderbouwd advies en in het voorjaar van 1889 begon Snouck zijn carrière als overheidsadviseur op Java. In deze rol lukte het hem zowel om zich wetenschappelijk te blijven ontwikkelen als om een sterke stempel te drukken op het beleid van de koloniale overheid.

176 Snoucks belangrijkste wetenschappelijke wapenfeiten in zijn Indische jaren waren de boeken *De Atjehers* (twee delen, 1893-1894) en *Het Gajoland en zijne bewoners* (1903). Het was niet toevallig dat beide werken ingingen op de taal en cultuur van het deel van Sumatra waar de koloniale overheid op het sterkste gewapende verzet stuitte. Snoucks advies om dit verzet met harde hand neer te slaan werd opgevolgd, wat leidde tot verheviging van de Atjehoorlog, die nog tot diep in de twintigste eeuw zou voortduren. Zijn adviezen om zo spoedig mogelijk een goede relatie op te bouwen met die Atjehers die de Nederlandse bezetting accepteerden werden echter minder consequent in de praktijk gebracht. Dit gold ook voor zijn ideeën over gelijkwaardiger bestuurlijke samenwerking met lokale elites in andere delen van Nederlands-Indië. Al met al was Snouck niettemin in staat een sterke invloed uit te oefenen op het koloniale beleid.

In de loop der jaren raakte Snouck steeds meer teleurgesteld in de wijze waarop de koloniale autoriteiten met zijn adviezen omgingen. Toen De Goeje in 1906 met emeritaat ging, besloot Snouck dan ook om gehoor te geven aan zijn wens om hem als hoogleraar Arabisch in Leiden op te volgen. Al snel ging een groot deel van zijn tijd op aan onderwijs en administratieve taken. Daarnaast behield hij op eigen verzoek zijn positie als overheidsadviseur op het gebied van koloniale aangelegenheden. Als gevolg van deze veelheid aan verantwoordelijkheden wierpen zijn pogingen om zich als onderzoeker te blijven ontwikkelen echter niet de gehoopte vruchten af. Dit was niet de enige teleurstelling die hij in de laatste periode van zijn werkzaamheden te slikken had: zijn adviezen om tot een gelijkwaardiger associatie tussen Nederland en Nederlands-Indië te komen werden steeds vaker genegeerd door de ministerraad en de betrokken koloniale bestuurders.

Van den Doels boek is onmisbaar voor iedereen die geïnteresseerd is in de kleurrijke en veelzijdige Snouck. Daarnaast is het boek van harte aan te bevelen aan iedereen die het Nederlandse koloniale bestuur in Indië beter wenst te begrijpen. Omdat Van den Doel zowel een brede als een diepe kennis heeft van de geschiedenis van het Nederlandse kolonialisme, is het hem gelukt om de rol die een ambitieuze en hardwerkende man als Snouck kon uitoefenen op het overzeese bestuur zeer helder uit de doeken te doen. Het lijkt me echter onwaarschijnlijk dat deze biografie het laatste woord over Snouck zal blijken te zijn. De ogenschijnlijk weloverwogen keuze van Van den Doel om zich te richten op een grondige en goed onderbouwde beschrijving van Snoucks leven laat ruimte open voor een meer analytische en

kritische reflectie. De vervlechting van wetenschap en koloniaal bestuur in Snoucks carrière biedt immers een casestudy die licht kan doen schijnen op allerhande vragen over de complexe relatie tussen kennis en macht.

In het slothoofdstuk van *Snouck* onderkent Van den Doel dit door kort naar het werk van Edward Said te verwijzen. Hij karakteriseert Suids kritiek als een aanklacht tegen een wetenschappelijke traditie die 'het Westen' in staat stelde om 'het Oosten' te overheersen. Vervolgens laat Van den Doel echter in het midden in hoeverre deze aanklacht relevant is voor het onderwerp van zijn onderzoek. Snoucks leven, dat zich laat omschrijven als een symbiose tussen wetenschap en politiek, werpt echter vragen op die zowel voor de wetenschapshistoricus als voor onderzoekers van kolonialisme hoogst interessant zijn. In hoeverre zijn Snoucks wetenschappelijke inzichten gevormd door de bestuurlijke context waarbinnen hij onderwerpen koos en data verzamelde? In welke mate kunnen Snoucks door de jaren heen veranderende inzichten worden verklaard vanuit politieke ontwikkelingen? In welke mate kunnen zijn schuivende politieke opvatting worden verklaard door voortschrijdende wetenschappelijke inzichten? Hoe bemoeilijkte of vergemakkelijkte zijn positie als overheidsadviseur het verzamelen van informatie over lokale talen, culturen en machtsverhoudingen? Welke invloed hadden wetenschappelijke inzichten überhaupt op de bestuurlijke besluitvorming in Den Haag en Batavia? Was Snoucks invloed op het koloniale bestuur het logische gevolg van zijn wetenschappelijke autoriteit of moet deze invloed worden toegeschreven aan zijn politieke ambitie en handigheid?

Hoewel Van den Doel niet uitgebreid op dergelijke vragen ingaat, biedt zijn boek wel een gedegen basis om hierop te reflecteren. Zijn grondige en overzichtelijke verwerking van een brede selectie aan primair bronnenmateriaal biedt verschillende aanknopingspunten voor zowel onderzoekers als leken die geïnteresseerd zijn in de complexe relatie tussen het verzamelen van kennis in naam van de wetenschap en onderzoek in dienst van een koloniale overheid. Hoewel het dus te vroeg lijkt om te stellen dat dit het definitieve werk over het leven en de nalatenschap van Snouck is, is Van den Doels boek om ten minste twee redenen belangwekkend. In de eerste plaats is het onovertroffen in de nauwkeurige en overzichtelijke beschrijving van Snoucks leven. In de tweede plaats is het een zeer welkome uitnodiging tot verdere reflectie op de carrière van een bijzonder man en de koloniale contexten waarbinnen zijn al dan niet volkomen geleerdenleven vorm heeft gekregen.

Kastelen in Zeeland, 1570-1670. Adellijke huizen en burgerlijke buitenverblijven 9

Martin van den Broeke

A monument for an English Queen. The genealogical programme on the tomb of Philippa of Hainault (d. 1369) at Westminster Abbey, London 41

Sanne Frequin

Lions or lilies? The dynastic identity of Margaret of Burgundy (1374-1441) as represented by material objects 61

Margreet Brandsma

